

Kalendrite kalender

Kalendrite kalender on koostatud Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogus säilitatava kalendrikirjanduse põhjal. Kalendris tutvustatakse 19. sajandi Tartu-teemalisi originaalillustratsioone ja nende autoreid, antakse mitmekülgset teavet 18.–19. sajandi eestikeelsest kalendrikirjandusest. Eri lehekülgedel tuuakse näiteid kalendrilisadest kuu- ning päikesevarjutuste, kartulikasvatuse, mesilaste, haiguste ravimise, mõistatuste, rahvalaulude, kirjanduslike palade kohta jne.

14. aprillil 2009. a. täitub 100 aastat arhiivraamatukogu asutamisest. Käesoleva kalendriga tähistatakse ühtlasi arhiivraamatukogu algavat juubeliaastat.

Kalendrikirjanduse algusest Eestis

Kalender on olnud Euroopa esimesi tarberaamatuid. Juba 16.–17. sajandil trükiti kalendaariumi juures ka kalendritegija tulevikunägemusi ja sündmuste ettekuulutusi. Seda kalendriosa nimetati prognostikumiks ning kogu trükist almanahhiks. Kõige varasemad Tallinna saksakeelsed kalendrid on trükitud väljaspool Eestit.

Esimesed Eestis kirjastatud ja trükitud saksakeelsed kalendrid ilmusid 17. sajandil Tallinnas vahetult peale Tallinna Gümnaasiumi trükikoja asutamist 1633. a. Esimene kalendriseeria *Grosser Schreib-Calender 1635* on trükitud 1634. a. Kahe varaseima Tallinna kalendrisarja: *Grosser Schreib-Calender* ja *Kleiner Schreib-Calender* kirjastajateks on G. Himself, J. Weiß ning L. Jauch. Hulk aastaid ei ilmunud ühtegi kalendrit ning alles 1712. a. on säilinud kalender *Revalischer Almanach*. 1718. a. hakkas J. Köhler välja andma kalendrit *Ehst-Liefländischer Allmanach*. 1764. aastast ilmus kalender pealkirjaga *Ehst-Liefländischer Calender*, 1791. aastast kandis see taas almanahhi nime. Sajandi viimased kalendrid on tiitliga *Revalischer Calender 1796* ja *Revalscher Kalender 1799*.

Siinses väljaandes on kasutatud 19. sajandi Tartu trükkalite saksakeelseid kalendreid. *Neuer Dorpater Kalender* ilmus E. J. Karow'i, W. Gläseri ja Schnakenburgide väljaandel 1863–1883. Tema järjena võib vaadelda väljaannet *Schnakenburg's Dorpater Kalender*, mis jätkas ilmumist 1884–1912.

Kalendrite kujundusest

Kujunduslikult oli saksa- ja eestikeelsed kalendrid väga sarnased. Nii eesti- kui ka saksakeelsetel kalendritel olid samad trükkalid. Kuni 1772. aastani oli mõlema tiitelleht ning kalendaarium trükitud kahevärvilisena – punase ja mustaga. Eestikeelne kalender püsib sama kujundusega 18. sajandi lõpuni, saksakeelne trükiti edaspidi ainult musta värviga, uute trükitüüpide ja kalendrimärkidega. Astroloogilised märgid ühe või teise töö soodsaks ettevõtmiseks püsisid mõlemas keeles 19. sajandi esimese veerandini.

Alates 1780. a. ilmusid kalendrisse nädalapäevade nimed, varem olid nädalapäevade asemel saksa eesnimed. Isikunimed nihutati nüüd teise veergu ja kolmandas veerus anti ilmaennustused ja soodsate päevade märgid. Kalendrijutu tekst hakkas paiknema lisa pärast päikese- ja kuuvarjutuste ning laadateateid. Kuni 1779. a. asus kalendrilisa tekst kalendaariumis, trükituna kitsa veeruna lehekülje äärel.

19. sajandi keskpaiku hakati Tartus ilmunud kalendrites kasutama originaalillustratsioone. Selleks andis võimaluse Fr. L. von Maydelli Tartus 1835 rajatud puulõiketöökoda. Siin õppinud ksülograafide töid ilmus nii frontispissidena kui ka kaane- ning siseillustratsioonidena.

Esimestest eestikeelsetest kalendrisarjadest

Esimene eestikeelne kalender *Eesti-Ma Rahwa Kalender* ilmus 1720. a. kohta Tallinna trükkali J. Köhleri väljaandel. Sama seeria ilmus kuni 1893. a., mille väljaandjatena hiljem jätkasid tema pärijad.

Teist kalendriseeriat hakkas välja andma Tartu trükkal M. G. Grenzius. Ka see kandis pealkirja *Eesti-Ma Rahwa Kalender* ning ilmus aastatel 1796–1818. Grenzius müüs 1817 oma trükikoja J. C. Schünmannile, kes andis erinevate pealkirjade all kalendrit välja kuni 1882. a. Alates 1840. a. hakkas kalendrisarja toimetama Õpetatud Eesti Selts.

Eesti-Ma Rahwa Kalendrit (1805–1892) andis välja Tallinnas trükkal J. H. Gressel.

1823–1826. a. ilmus O. W. Masingu *Marahwa Kalender*.

Pärnu F. W. Bormi trükikoja *Ma-rahwa Kalender* ilmus eri pealkirjade all 1845–1892.a.

1845. aastast hakkas ilmuma ka Tartu trükkali H. Laakmanni *Ma-rahwa kassuline Kalender*, mis ilmus mitmete pealkirjade all kuni 1915.a.

19. sajandil tegid kalendrid läbi olulisi muudatusi: vahetus formaat, suurenesid tiraazid, kasvas lehekülgede arv, ilmus uusi seeriaid. Kalendrikirjanduse arengus võib märgata 19. sajandi II poolel ühe perioodi lõppu: kalendrite arv küll mitmekordistus, aga nende osatähtsus mitte.

Ülevaade on koostatud Endel Annuse “Eesti kalendrikirjandus 1720–1900” (Tallinn, 2000) põhjal.